

УДК: 070 : 811.161. 2:373. 74

ЗАСОБИ СТИЛІСТИЧНОГО УВИРАЗНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ

Плеханова Т.М.

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

У статті досліджуються особливості функціонування фразеологізмів у газетних публікаціях. У роботі здійснено лінгвістичний аналіз текстів україномовних запорізьких газет і визначено основні прийоми увиразнення та мовностилістичний потенціал стійких сполучень у журналістських текстах.

Ключові слова: фразеологічні одиниці (ФО), трансформація ФО, стилістичний прийом, структурно-семантична трансформація, експресивні засоби, мовленнєва експресія

Актуальність. Останнім часом поглибився інтерес до вивчення мовних, структурно-стильових особливостей публіцистики. Дослідженню специфіки мови та стилю засобів масової інформації присвячені наукові праці Баранника Д.Х. [1], Ярмоленко Т.С. [7], Коваль А.П., Солганик Г.Я., Пінчук О.Ф. [3], Сербенської О.А. [5] та низка статей. Але особливості функціонування, засоби стилістичного увиразнення фразеологічних одиниць (ФО) у газетних текстах, мовностилістичний потенціал стійких виразів у мові друкованих ЗМІ ще не були предметом наукового вивчення. Тому метою цієї статті є аналіз трансформацій ФО як цілеспрямованого стилістичного прийому, що є джерелом образності та експресивності журналістських творів.

Постановка проблеми. Широке використання фразеології становить одну із характерних рис газетної мови. Саме тут особливо виразно виявляються стилістичні можливості творчої переробки усталених зворотів. Одним із різновидів функціонування фразеологізмів у мові сучасної преси є їх трансформація. Під трансформацією розуміємо „стилістичний засіб, який полягає в цілеспрямованому оновленні семантики, модифікації структури традиційних фразеологічних одиниць” [2, с.8]. Внаслідок трансформації значною мірою руйнується структурно-семантична монолітність тієї чи іншої фразеологічної одиниці. Трансформований фразеологізм мову публіцистики робить більш влучною, дотепною; для художньої ж літератури він, крім того, є ще одним із джерел образності. Загалом же, трансформація фразеологізмів є живим процесом, активною тенденцією розвитку мови.

Трансформація ФО – це передусім цілеспрямовані зміни, які стосуються як семантики, так і структури стійких виразів. Вони неодмінно передбачають стилістичну мету, бо впливають з прагнення журналіста, письменника органічно поєднати, злити восдино з контекстом загальновідомий вираз, уточнити чи деталізувати значення ФО в зв'язку з конкретною ситуацією художнього чи публіцистичного твору.

Прийоми структурно-семантичних змін фразеологічних одиниць склалися у художній мові. Так, у спадщині І.П. Котляревського, Т.Г. Шевченка, Лесі Українки, у творчості інших художників слова знаходимо майстерні зразки трансформації

фразеологічних одиниць. Наприклад, „Енея заболіли ноги...Було на світі все неміло. Мисліте по землі писав”; „Евандр точив гостям розкази...” (І. Котляревський – пор. *писати мисліте; точити лясц*). Словосполучення „*підбитий вітром*” у Т.Г. Шевченка зазнає таких змін: „*волею підбитий*”, „*брехнею підбитий*”. Значення останнього „неправдивий, нещирий” розкривається у контексті, наскрізь іронічному: „Правда, мудрі! Спасибі за раду. Теплий кожух, тільки шкода – Не на мене шитий, А розумне ваше слово *Брехнею підбите*”.

Різні прийоми трансформації ФО широко використовують у своїй творчості й журналісти. У мові газети трансформація фразеологізмів зустрічається не рідше, ніж у художній літературі, що пояснюється самою специфікою газети, властивостями, за висловом Г.О. Винокура, її „концентрованої мови”. „Семантичні та структурно-стилістичні зміни відсвічують усталені словосполучення, порушують звичайні асоціативні зв'язки слів, посилюючи експресивність висловлення” [4, с.73]. Найчастіше ці можливості фразеології використовуються у газеті для створення містких, яскравих заголовків: „*Від вогню не зарікайся*” („Зап. правда” – пор. *від суми та від тюрми не зарікайся*); „*З дощу та під зливу*” („Зап. Січ” – пор. *з дощу та під ринву*).

Аналіз матеріалів україномовних запорізьких газет „Запорозька Січ”, „Запорізька правда” виявив, що фразеологізми та їх структурно-семантичні трансформації використовуються журналістами цих видань доволі часто. На шпальтах газет подибуємо майже усі різновиди структурно-семантичних трансформацій стійких сполучень, створені як заміною окремих компонентів словами вільного вжитку, так і відхиленням від звичайної кількості компонентів фразеологічної одиниці.

Прагнення до небуденного, образного, оригінального вираження думки, постійний пошук експресивності часто штовхають авторів на переробку усталених, традиційних фразеологічних виразів. Така переробка завжди є наслідком індивідуальної мовотворчості, а використання фразеологічних одиниць у трансформованому вигляді завжди зумовлюється певними стилістичними завданнями. „Стилістично задане відхилення від фразеологічної норми – один із експресивних засобів (переважно художнього мовлення), окремий випадок породження мовної виразності” [6, с.117].

Значення стійких зворотів у процесі функціонування може ставати дуже узагальненим і абстрактним. Тому як письменники, так і журналісти, намагаючись зробити більш відчутним внутрішній образ, що ліг в основу фразеологізму, і наблизити його зміст до зображуваних явищ, подій, ситуацій, вдаються до заміни одного з компонентів словом або словосполученням, яке семантично співвідносне з текстом твору. Напр.: „Степ патрулювали кінні роз'їзди, а *морський, прилеглий до нього простір різали прудкі...бронекатери*” (Гоңчар – пор. *різати воду* (хвилі); „Повітряним лайнером *переміряв удосвіта пів-України*” (Загребельний – пор. *міряти шляхи*). У газетних текстах така субституція призводить ще й до конкретизації значення фразеологізму, його пристосування до відповідного контексту. Напр.: „*У рідній столиці й стіни допомагають*” (Зап. правда” – пор. *вдома й стіни допомагають*); „*Від вогню не зарікайся*” (Зап. правда” – пор. *від суми та від тюрми не зарікайся*); „*Езопівській недовомовленості* не повинно бути місця у нашій пресі” („Зап. Січ” – пор. *езопівська мова*).

Іноколи заміни компонентного складу фразеологічних одиниць призводять до значних зрушень у семантиці стійких виразів, які набувають протилежного значення: „*І собі, і людям*” („Зап. Січ” – пор. *ні собі ні людям*); „*Не чекайте сім років*” („Зап. правда” – пор. *обіцяного сім років чекають*).

Зміна форми та експресивно-стилістичних якостей відомого фразеологізму здійснюється також завдяки розширенню його новими лексичними компонентами, які диктуються логіко-ситуативними умовами контексту. Напр.: „По річці вплав пливають і по льоду дзвінкім *торують хижу путь*” (М. Зеров); „Сусід там живе., а самого не видно, *мов крізь землю, в Америку провалився* („Зап. Січ”); „*І мишеня без санкції не проскочить*” („Зап. Січ”).

У мові газети прийом розширення чи звуження компонентного складу фразеологізмів проявляється уже в таких мінімальних втручаннях у структуру ФО, як введення заперечних часток або їх усунення, якщо вони є у складі звороту: *мовчання не золото* („Зап. правда”); *молодо та не зелено* („Зап. правда”); *крапля камінь не точить* („Зап. Січ”).

Значний ефект (наприклад, гумористичний) як у художній мові, так і в газетних текстах дає заміна стилістично нейтрального складника фразеологізму його експресивним синонімом, особливо тоді, коли цей синонім – просторічного або жаргонного походження. Цим майстри слова досягають, можна сказати, подвійного ефекту, бо ж „кожен фразеологізм передає думку набагато виразніше, експресивніше, ніж будь-яка лексема. Коли ж до того ще й у самому фразеологізмі замінюються окремі компоненти словами, які передають тогожне значення з більшою виразовою силою, тоді твориться, так би мовити, експресія в експресії” [2, с.117]. Напр.: „А воли.. Вихром воза понесли, *Пруть галопом* скільки духу Без усяких „правил руху”!” (С. Олійник – пор. *летіти галопом*); „Скільки брів по калюжах, стільки вертілося в голові; „Чого тебе *нечиста сила поперла* в це забуте Богом селище?” („Зап. Січ” – пор. *нечиста сила понесла*).

Яскравий стилістичний ефект дає переведення фразеологізму в новий семантичний план завдяки його контамінації з іншим фразеологізмом, напр.: „За фюрерами *галопом рвав* представник „нижчої раси” Панько Нужник – староста (О.Вишня – пор. *летіти галопом і рвати кізти*). У мові газети цей прийом створює враження вільного, буквального вживання слів, своєрідний ефект розкриття внутрішньої форми звороту, напр.: „Розповідають, що мешканці цього міста були свідками того, як *серед сонячного дня і прямо з голубого неба на площі і вулиці почали падати срібні монети*” („Зап. Січ”). Автор відштовхується від двох зворотів: *серед білого дня і з неба впасти*, в першому замінюючи слово *білий* на *сонячний*, а до складу другого включає слово *голубий*.

У пошуках мовленнєвої експресії та з метою економії мовних засобів і лаконізації мовлення, що є особливо актуальним для мови газет, майстри слова можуть вдаватися й до зміни синтаксичної структури фразеологізму. Найчастіше при цьому використовується еліipsis – скорочення компонентного складу ФО, напр.: „Дурні розмови (чого, наприклад, було лізти до Іраку зі своєю „демократією”) найліпше „*клином*” *вибивати* („Зап. Січ” – пор. *клин клином вибивають*); „Після цих подій великий начальник як у воду...” (Зап. Січ” – пор. *як у воду впасти*); „*Не хлібом же єдиним...*” (Зап. правда).

Своєрідним та яскравим є образний ряд, який створюють журналісти за допомогою фразеологічного натяку, напр.: „Сім тисяч гривень – сума незначна, *вартість справи дорівнює вартості тих самих виїдених яєць*” (Зап. правда – пор.: *Справа виїденого яйця не варта*); „Дуже мало ще зробила наша влада, щоб не відчували себе пенсіонери *тим самим горохом*” („Зап. Січ” – пор.: *жити, як горох при дорозі*); „Тоді виникає доречне запитання: чи ж довго ще ми *будемо півнями* з відомої приказки?” („Зап. Січ” – пор.: *наше діло півняче: прокукурікали, а там хоч і не розвидняйся*).

Висновки. Отже, своєрідність використання фразеологічних одиниць у мові сучасної преси полягає насамперед у великій насиченості газетного тексту стійкими виразами, бо газетна мова тяжіє до готових словесних формул. Значна кількість фразеологізмів внаслідок частого використання втрачає свою попередню свіжість і перетворюється в мовний штамп, позбавлений образності, через що й виникає потреба в їх оновленні. Прийоми стилістичного увиразнення фразеологізмів у газетних текстах беруть свій початок у художній мові, а в арсеналі художніх засобів публіцистики уживаються з певними настановами. Трансформації ФО є свідомим відтворенням внутрішньообразної основи фразеологізму, його розвитком, збагаченням. Вони пов'язані з творчим завданням розширення меж значення ФО, їх експресивно-стилістичного звучання.

Зважаючи на досить низький рівень мовної культури багатьох сучасних українських засобів масової інформації, подальше дослідження специфіки уживання ФО та засобів їх увиразнення у газетних публікаціях сприятиме урізноманітненню журналістських текстів, їх образності, експресивності та яскравості.

Список літератури

1. Баранник Д.Х. Мова радіо і телебачення. – К., 1979.
2. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К., 1989. – С. 8 - 9.
3. Коваль А.П., Солганик Г.Я., Пінчук О.Ф. Особливості мови і стилю засобів масової інформації. – К., 1983.
4. Мамалига А.І. До питання про структурно-семантичні зміни фразеологізмів у мові газет// Українське мовознавство. – К., 1975. – Вип. 1. – С. 72 - 78.
5. Сербенська О.А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства: Автореф. дис. докт. філол. наук. – К., 1992.
6. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 1993. – Ч.1.
7. Ярмоленко Т.С. Стиль і мова газети. – К., 1965.

Плеханова Т.Н. СРЕДСТВА СТИЛИСТИЧЕСКОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ЖУРНАЛИСТСКИХ ТЕКСТАХ

В статье исследуются особенности функционирования фразеологизмов в газетных публикациях. В работе проанализированы тексты украиноязычных запорожских газет и выделены основные приёмы стилистической выразительности устойчивых словосочетаний в журналистских текстах.

Ключевые слова: фразеологические единицы, трансформация ФЕ, стилистический приём, структурно-семантическая трансформация, экспрессивные средства, речевая экспрессия

Plehanova T. M. THE PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS FUNCTIONING

The peculiarities of phraseological units functioning have been analyzed in the newspapers' materials. It has been investigated the linguistic analyze of the Ukrainian – language Zaporizhya's newspapers and it had been signed the main principles of stylistic expressioning of the idioms in journalistic texts.

Key words: phraseologic, phraseologic transformation, stylistic method, transformation in structure and semantics, expressional ways, the lingual expression

Поступила до редакції 07.02.2007 р.